

- реченнях української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.Ю. Роїк. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.
10. Сучасна українська літературна мова : [морфологія] / [за ред. І.К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – 583 с.
11. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М.Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.

*Стаття рекомендована до друку
доктором філол. наук, професором,
директором Інституту філології Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника
Хоробом С.І.*

Стаття надійшла до редакції 17 січня 2014 року

УДК 821.161.2.091

Оксана Свириденко
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

ХОЗАРСЬКИЙ МІФ ТА ЙОГО ОСМИСЛЕННЯ У ПРОЗІ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА

У статті аналізується міфоідеологема хозаризму, типова для давнього національного письменства та літератури XIX ст. Доведено, що в прозі О. Стороженка ця міфоідеологема набуває смислу ідейно-політичної зброї у змаганні з московською ідеєю Третього Риму. Звертаючись до хозарського міфу, романтик утверджував думку про те, що український народ є автохтонним, окремим від російського, а отже, Україна має право на самостійний розвиток. Своїм творчим доробком О. Стороженко актуалізує хозарську ідеологію, яка мала стати

запорукою відродження українства.

Ключові слова: хозарський міф, міфоідеологема, проза Олекси Стороженка.

В статье анализируется мифоидеологема хозаризма, которая часто встречается в произведениях древнеукраинской литературы и литературы XIX века. Доказано, что в прозе О. Стороженко эта мифоидеологема используется с целью разоблачения московской идеи Третьего Рима. Обращаясь к хозарскому мифу, романтик утверждал, что украинский народ есть автохтонным, отдельным от русского, а Украина имеет право на самостоятельное развитие. Своими произведениями О. Стороженко актуализирует хозарскую идеологию как необходимую для национального возрождения Украины.

Ключевые слова: хозарский миф, мифоидеологема, проза Олексы Стороженко.

This article analyzes ideological studies of the Khazars' myths, what is typical for old national literature and the literature of the nineteenth century. It is proved that in Oleksa Storozhenko's prose this idea of the Khazars' myths became an ideological and political weapon against a Moscow's idea of the Third Rome. Appealing to the Khazars' myth he affirmed the opinion that Ukrainian people are autochthonous, different from Russian people, therefore Ukraine has rights for independent development. Oleksa Storozhenko actualizes Khazars' ideology, which could possibly become guarantee of the Ukrainian revival.

Key words: the Khazars' myths, idea, Oleksa Storozhenko's prose.

Нині актуальною залишається проблема вивчення українського романтизму, зокрема творчої спадщини Олекси Стороженка, у загальнонаціональному контексті. Доречним, на нашу думку, буде студіювання творчої спадщини митця у діалозі з давньою українською літературою, зокрема, з тими міфоідеологемами, які успадкувало від давнього письменства письменство

романтичне.

Мета пропонованої рецепції – дослідити функції міфологеми хозаризму в структурі міфосвіту Олекси Стороженка. Об'єктом дослідження є прозова спадщина О. Стороженка, а предметом виступає хозарська ідеологема у ній.

Хозарська міфоідеологема сягає своїм корінням давньої літератури. Простежуючи її витoki, М. Корпанюк звертається до обставин періоду доби Відродження. «Козакування аристократії, – пише він, – підштовхнуло її до витворення власної сарматської міфологеми, котра продовжила традиції середньовічного етногенетичного міфу, литовсько-римського етногенезу, змодельованих на українській історичній традиції [1, с. 190]». Із перемогою козацтва в національно-визвольній революції 1648–1657 років ця етноміфологема втрачає своє значення. Відновлену державу очолили вихідці з різних станів, які потребували нової ідеології. Такою ідеологією стала ідеологія хозаризму, яка постала на ґрунті сарматизму.

Звертаючись, як і теоретики сарматизму, у минуле, ідеологи хозаризму підкреслюють, що козаки є українцями, нащадками давніх роксоланів і русів. Тож у добу Хмельниччини утверджується хозарська легенда про походження козацтва. Її творцями стали козацькі канцеляристи-літописці, які свідомо переносять ідеологічно-культурологічні акценти сарматизму, що сприяли звеличенню польської шляхти та її політики, в українське середовище [1, с. 191].

М. Корпанюк вказує на специфіку функціонування хозарського міфу в літописанні XVIII ст. Він зазначає, що, як ідеологія промонархічна, він узаконував право на спадкову гетьманську владу, якою прагнули скористатися Б. і Ю. Хмельницькі, І. Виговський, І. Самойлович, І. Мазепа, К. Розумовський. Дослідник висловлює слушну

думку про те, що «хозарський міф козацтва не лише був джерелом розвитку національної барокової та класицистичної літератури, але й ідеологічно-духовним заборолом проти експансії в Україну польської та московської ідеологій. Утвердившись у більш сприятливих умовах, його основні ідеї повторюються в «Історії русів» та компіляціях козацького літописання у XVIII ст. Усі літописці-канцеляристи стверджують, що слово «козак» означає «рицар», що вони, козаки, походять від скіфослов'янського народу, нащадками якого були їх предки, руси [1, с. 192]».

Як стверджує М. Корпанюк, «оспівуючи велич героїзму предків, літописці в найбільш кризові періоди життя нації зверталися до вагомих духовних підойм, здатних об'єднати суспільство довкола доленосної мети. Власне таку функцію виконували сарматський та хозарський міфи, які є продовженнями середньовічного етногенетичного, і ввібрали в себе весь чар усного та книжного героїчних епосів, історичної пам'яті предків і конкретних політичних намагань відновити українську державність [1, с. 193]».

Привертають увагу думки дослідника про перспективи побутування хозарської міфоідеологеми. Він зазначає, що літописці «заклали підвалини нової національної культури та ідеології в XIX–XX ст. Тому хозарський міф канцеляристів-літописців сповна можна вважати й ідеологічним, оскільки він, не дивлячись на легендарне походження, став у національному патріотичному русі інтелігенції наступних часів наріжним каменем формування козакофільської ідеології як ідеології антиколоніальної боротьби, вираженої у творах багатьох письменників XIX–XX ст. на всіх обширах етнічної України та поза її межами [1, с. 193].

Свого плідного розвитку хозарська міфоідеологема набула в доробку українських романтиків, зокрема в художній спадщині Олекси Стороженка. Як типовий

романтик, О. Стороженко вибудовує власний художній доробок за законами міфотворчості. Наслідуючи традиції попередників та орієнтуючись на сучасників, митець долучається до створення новочасного міфу про Україну, початок якому кладуть «Історія русів», історичні праці М. Маркевича, романтична фольклористика, поезія А. Метлинського, М. Костомарова, Т. Шевченка. Невід'ємною складовою цього міфу стає міфоідеологема хозаризму.

Авторська модель світотворення і світобудови інспірована первісними міфами. Стороженковий погляд на національне минуле сягав дохристиянських часів. Відхиляючи імперські теорії, він доводив, що висхідна точка історії українства губиться у глибині віків. Поряд з оригінальними зразками малої прози романтик публікує «задніпровську казку» «Три сестри», у якій зафіксовано риси давньоукраїнського побуту та релігійних понять.

Але насамперед О. Стороженко творить міф України козацької. При цьому Україну як центральний мотив своєї творчості він змальовує контрастно. Привертає використання архетипової опозиції «Рай-Пекло». Образ національного Раю відтворюється за допомогою міфологічної за своєю структурою фрази «було колись». Ідеальний час представлено добою козаччини, добою волі й державності, якій протиставлено кризову національну ситуацію.

За міфопоетичною версією О. Стороженка, запорукою національного буття були Великий Луг-батько і Стара Січ-мати [3, с. 207]. Зруйнування Січі призвело не лише до втрати державності, але й до втрати українцями своєї самості. Порушена самість відновлюється у спогадах про «святу старовину» [3, с. 207] та у хвилини споглядання України географічної: «Чим далі їдеш, тим краща врода... Так весело, так легенько, мов у раю!.. Душа мліє, серце

труситься, токотить [3, с. 49–50]».

Творча діяльність романтиків мала діалогічну природу. Ставлячи перед собою завдання художньо ідентифікувати українську народність, романтики були свідомі того, що літературній діяльності має передувати діяльність науково-народознавча. Зокрема, керуючись гердерівською концепцією історизму, вони розглядали народність під кутом минулого. Романтики були переконані, що саме національна історія визначає національний характер. Тож студіювання історичного минулого стає запорукою достовірної художньої ідентифікації національного «я». Звідси – діалог романтичного письменства з історією. У результаті своїми творами романтики могли дати сучасникам, відлученим від літопису минувшини, ще й дійсне знання національної історії.

Так, за О. Стороженком, відлучення від літопису минувшини, від історичного коріння – один із шляхів денационалізації українців. Усвідомлення цієї обставини спричинило науково-історичну діяльність романтика. Напрацювання Стороженка-історика були настільки суттєвими, що лягли в основу «Истории Новой Сечи и последнего Коша запорожского» А. Скальковського. У листі до В. Білого про свої ранні студії над українським минулим О. Стороженко писав так: «В молодости у меня было призвание к составлению описания «Последние дни Запорожской Сечи», но, служа на военной службе и не имея материалов под рукою, я не в силах был осуществить моего желания. Познакомившись со Скальковским, я передал ему мою мысль, дал совет обратиться к г. Воронцову и просить разрешения проникнуть в архивы Екат. Губ. Правл.; вместе с этим я передал ему всё, что у меня было собрано и написано о запорожцах. Скальковский в предисловии описания Запорожского Коша об этом говорит и был так справедлив, что не скрыл этого обстоятельства [2, с. 579]».

В іншому листі до В. Білого знаходимо підтвердження того, що О. Стороженко дещо критично поставився до розвідки А. Скальковського і мав намір доповнити її новими матеріалами, збором яких займався: «Душевно благодарен за присланные Вами шпаргалы, относящиеся к Запорожскому Кошу. Они очень интересны, в них проливается свет на события, которые были поводом к уничтожению Сечи, до сих пор ещё не разъяснённые, как следовало бы, нашими историками. У Скальковского этот предмет подёрнут тьмою, по-нашему – мряковатый. Намерение моё – обработать шпаргалы, по возможности кое-что разъяснить и послать на печатание в «Русскую Старину» [2, с. 578]».

Привертає увагу й методологічний інструментарій О. Стороженка. Перебуваючи в цілому на позиціях романтизму, як історик він, проте, відхиляв суто романтичний погляд на історію як на історію духу й дотримувався принципу історичної достовірності. Невипадковим було прохання на адресу рецензента: «Насчёт запорожских шпаргалок – требуется от Вас более точных инструкций на случай, чтобы не сделать промаха [2, 580]».

Будучи збирачем фольклору, О. Стороженко ставився до фольклорних текстів як до історичних документів. Звідси – детальне зіставлення фольклорних пам'яток із історичними фактами, до якого постійно вдавався О. Стороженко. Нерідко оповідання прозаїка представляють собою художньо оформлені «споминки» колишніх січовиків, які були живими свідками руйнування Січі. Такими є «Споминки про Микиту Леонтійовича Коржа», з уст якого О. Стороженко записав чимало переказів. У примітках до оповідання романтик писав: «Багато чого розказував мені старий Корж, але у сім оповіданні тільки те заявляю, що записано преосвященним Гавриїлом [3, с. 180]». Вводячи в оповідання фольклорні тексти, автор у численних примітках

вказує на історичні неточності, наявні в них. Це дає підстави говорити про намір романтика своїми художніми творами створити своєрідний літопис національної історії й донести його до сучасника. Це ж таки оповідання підтверджує, що хозарська міфологія, наявна у прозі О. Стороженка, має фольклорні джерела.

Як типовий романтик, О. Стороженко веде діалог із міфологією та історією водночас. На протигагу російському великодержавному міфу, який формував погляд на українську націю як на меншовартісне відгалуження російського древа, О. Стороженко вибудовує власну доказову схему національного розвитку. За його версією, в її основу покладено хозарський міф, українці – безпосередні нащадки хозар, а козаки (козари) – своєрідні правонаступники військово-політичної еліти Київської Русі.

За О. Стороженком, який підтримує концепцію автора «Історії русів» та інших літописців, «січовики ще за старожитніх часів прозивались козарами; а од того, що осадились понад Дніпром нижче порогів, гетьман Хмельницький прозвав їх запорожцями. І хоч вони й жили під державою руською за часів Петра Великого, а в своїх розпорядках урядкувались од гетьманів. Хмельницький же, поставлений од царя замість Мазепи, знаходився тоді в Гетьманщині і орудував усім краєм і козаками. Землями ж наділив запорожців ще польський король, а землі тієї у нас було таки немало, хоч би з яке царство. <...> Землі наші на полудень простягались од Буга аж по Случ, а вниз по Дніпру до великого лиману, де теперечки Херсон і Миколаїв. На полуніч уверх по Дніпру до ріки Орелі, що впада в Дніпр біля м. Китай-города (за Ореллю вже починалась Гетьманщина). На схід сонця – од ріки Конки – знов було наше аж до донських козаків і кримських ногайців [3, с. 200–201]».

Увага автора, який прагне подати доказову схему

розвитку українства, прикута до найдавніших періодів історії України. О. Стороженко підхоплює міфологічні хозарські штампи й ту національну ідеологію стосовно прадавньої та давньої історії України і Польщі, яка була створена в добу Хмельниччини і стала засадничою у змаганнях козацтва за відновлення і розбудову своєї держави. Корж («Споминки про Микиту Леонтійовича Коржа») розповідає: «Старі Кодаки – саме найстародавніше селеніє; воно стояло, як ще запорожців звали козарами. От що розказують про його старі люди. Старий Кодак був колись городом і належав до польської Корони, в ньому була і побережна кріпость, обведена глибокими канавами й валами з підземними воротами. І теперечки ще, хоч посідали, а видко ті вали і канали. В тій кріпості проживав тоді лядський князьок, ніби гершт який, і орудував цим краєм, населеним ляхами ж, почавши од польської границі по Дніпру до турецької – понад великим лиманом. Козари ж, як розказують, з великою силою народу вийшли із-за Києва, з своїм ватажком, кошовим Германом, і, осадившись по тім боці Дніпра, на полунощ восточную, близенько присусідились ік тому польському князькові. Кошовий Герман, побачивши, що для його люду тутечки мало простору, та ще маючи деякі і другі заміри, розділив своє військо на три часті: першу zostавив на цім же місці по сусідству з князьком, другу опоселив за Доном, а третю, – п'ятнадцять тисяч, – одібравши найзавзятіших, пішов з ними в Сибір, і всю ту дику пустиню при допомозі Божієї завоював і підбив під державу руську. Так од цих-то козар, що zostавив Герман біля дніпровських порогів, народились і всі приснославні запорожці. Як же розмножились вони так, що стало їм тісно на тих вольностях, що Герман наділив, от запорожці і стали прохати польського короля, з котрим жили у великій приязні і братстві, щоб він подарував їм землі кодацького князька. Польський король приклонився на їхне

прохання і дав указ, щоб ляхи перейшли на другі землі, а запорожцям по їх малоземелію одступили свою шляхетну діличню. Так лядський старшина, що жив в Кодаці з князьком, одібравши той указ, і притаївся з ним: бач, не хотілось віддавать кривної дідовщини; запорожці сугубою доукою та й приневолити короля таке слово ляпнуть, що багацько воно лиха наробило і ляхам, і січовикам по приказці: «Не займай чужого – свого не страстиш». Так, кажу, і ляпнув от яке слово: «Попужніть їх, – каже, – хорошенько, коли не хочуть ласкою віддати вам свої землі!» От і почали запорожці ляхів по-своєму частувати, та й пужнули так, що вже й сам король не рад був тому слову; наробило воно те, що з братів стали ми ляхам лютими ворогами, бо запорожці сім літ шкварили ляхів, поки не забрали всіх земель і не протурили їх за Случ. З того часу – до зруйнуванні коша, Кодаки зоставались у владінні запорожців, і досі слава об них не вмовкла по всій околиці, бо там ще тільки заховались стародавні запорозькі звичаї [3, с. 201–202]. Ця ж таки легенда фіксує історію українсько-польських взаємин, а також типово романтичне замилювання автора національною старовиною.

Як і літописці-канцеляристи, О. Стороженко стверджує, що козаки – то лицарі. У вуста колишнього січовика, який є носієм народної історичної пам'яті, він вкладає міфопоетичну версію походження запорожців, в основі якої лежить міфологема мандрів: «Колись давно, дуже давно, ще й дідів наших тутечки не було, понаходили у ці краї, звідки, ніхто не знає, здоровенні люди, в косову сажень, лицарі, чи що. От, як понаходили, та й стали шукати собі місця, де б їм оселиться. З ними прийшов і писар, по прізвищу Попович, дуже розумний і письменний, та ще й великий з нього був характерник. Знав він, що було на світі, що й буде, бо мав при собі таку книжку, що кого не спіткало б на світі, яка б кому доля не трапилась, то все воно було в тій книжці записано. От сі лицарі чи козаки зібрали громаду і на раді, обравши собі кошового отамана, запитали писаря Поповича: «На яким місці їм селиться і чи надовго?» А

писар глянув в книжку та й каже: «Селіться кошем на Чортомлику, – де теперечки наша Капулівка, – на всі двісті літ». Як сказав писар, так воно і сталось. Сиділи вони біля Чортомлика, поки не пішли з тим Мазепою під шведа. Писар Попович і тоді був ще живий, бо, кажу ж вам, був характерник. Було щодесять літ невідь-куди пропадав, а там через місяць і прийде, такий гладкий і помолодшає; стануть його козаки розпитувать, куди ходив, де був, то він їм і каже: «Ходив напитись живою водою». Отож, кажу, як пішли під шведа, то без них і зруйнували кіш на Чортомлику; от запорожці знов питають писаря, де їм ставить кіш? «Ставте, – каже писар, – у крейдяній балці біля Каменки, тільки не дуже коштовно будуйтеся, бо недовго тамечки насидитесь». Так воно й сталось: пішли запорожці до турчина і провештались у його літ з двадцять, як написано було у писаря в книжці. Та вже, як стали копати лінію на запорозьких вольностях, землях, писар Попович і заявив, що вони знов підуть вверх по Дніпру і стануть кошем біля ріки Підпольної і тамечки будуть сидіть сорок літ, а далі зруйнують кіш, і вже не буде ні війська, ні козацтва; так каже: «Коли не буде ні війська, ні козацтва, то й я не хочу по світу блукать, буде кому і без мене писарювать, бо наплодиться тих писарчуків досточортів!». Взяв та й вмер. Все сталось, як писар Попович казав: зруйнували кіш, нема ні війська, ні козацтва, нема й таких уже людей, які колись були! Гляньте на Микиту Леонтійовича, – додав старий, кинувши оком на Коржа, – ось які люди були, сто літ йому, а коли б довелось гребти, то й гріб би, не так, як теперечки сі блазні, що бісма у них ні сили, ні хисту, ні покори! [3, с. 200–201]».

Тож звертаючись до хозарського міфу, романтик, подібно до своїх попередників, утверджував думку про те, що український народ є автохтонним, окремим від російського, а отже, Україна має право на самостійний розвиток. Своім творчим доробком О. Стороженко актуалізує хозарську ідеологію, яка б, на його думку, могла стати запорукою відродження українства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корпанюк М.П. Теорія хозаризму як міфологідеологема в національному літописанні XVII–XVIII сторіч та її коріння / Микола Корпанюк // Гуманітарний вісник. – № 1. – 2000. – С. 184 – 195.
2. Стороженко О. Закоханий чорт. Оповідання / Олекса Стороженко. – К. : Дніпро, 1989. – 622 с.
3. Стороженко О. М. Закоханий чорт : Історико-фантастичні повісті та оповідання / Олекса Стороженко. – К. : Дніпро, 2001. – 336 с.

*Стаття рекомендована до друку
доктором філол. наук, професором, завідувачем кафедри
української і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Мазохою Г.С.*

Стаття надійшла до редакції 27 січня 2014 року

УДК: 811.112.2»38

**Олеся Скляренко
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)**

ДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДАнь ІНГЕБОРГ БАХМАНН (на матеріалі збірок «Das dreißigste Jahr» та «Simultan»)

У статті досліджуються особливості персонажного дискурсу в оповіданнях відомої австрійської письменниці Інгеборг Бахманн на прикладі її збірок «Тридцятий рік» та «Синхронно». Визначено, що характерною особливістю цих оповідань є використання в них таких